

ÇOK KUTUPLU YENİ DÜNYA DÜZENİNDE 'GÜVENLİK' ALGISI

TASAM Stajyeri Seval GÖKBAŞ

Güvenlik genellikle toplum yaşamında yasal düzenlemelerin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmeleri, güven içinde yaşam sürmeleri şeklinde anlaşılır. Bu kavrama uluslar arası bağlamda bakıldığında, sistem yapısının kullanılan yöntemleri belirlemede öncü olduğunu görüyoruz. Ayrıca ülkelerin yaşadığı siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimler güvenlik algısının değişimine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşına zemin oluşturan Birinci Dünya Savaşı ile beraber ülkeler çıkar gruplarıyla hareket ederek 'yan' oluşturma eğilimine girmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler savaş durumundan kaynaklanan tahribatlardan bıkmış, sürekli barış ortamı ve uluslar arası barışı korumak için arka arkaya örgütler kurulmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşından sonra sürekli barışın olacağı umulurken Soğuk Savaş ile doğu ve batı bloğu arasında zaman zaman savaş çıkacağı tehdidi tüm dünyada gerginlik yaratmış ancak bu gerginlik hiçbir zaman taraflar arasında sıcak savaşa dönüşmemiştir. Soğuk Savaş boyunca da güç dengeleri uluslar arası güvenliği şekillendirmiştir. Aslında bilinenin aksine, Soğuk Savaş boyunca ideoloji çatışmasının yanı sıra bu farklı düşüncedeki kişiler birbirlerine düşmanca tutum sergilemiş, süper güçlerin illegal kuvvet kullandıkları çatışmalarda çoğunluğu sivil çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Askeri gücün yanında ekonomik ve teknolojik güç ile yürütülen Soğuk Savaşta taraflar bu güçlere sahip olmak için büyük bir yarışa girmiş, özellikle askeri ve teknolojik gücün kullanım şekilleri 'süper güçler' üzerinde bile güvenlik kaygısının tırmanmasına neden olmuştur.

Miladı Sovyetler Birliği'nin çöküşüne dayanan Soğuk Savaşın bitiminin ardından ise tüm dünya yine alışık olmadığı yeni bir düzene doğru sürüklenmiştir. Bu değişen ortamda önce yeni politikalar düzeni tarif etmeye daha sonra küreselleşme ile de bu tarifi daha ileri noktalara götürmeye başlamıştır. Burada bahsedilen ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tek başına 'süper güç' olmak istemesidir. Bunun içinde 'yeni düşmanlara' ihtiyaç duyulmaktadır. Bir bakıma kendi güvenliği için güvenlik kavramını küreselleştirmiştir. Bu durumun bir diğer etkisi ise ABD için Soğuk Savaş bitse bile hala o bölgede Sovyet tehdidinden korkmasıdır.

Soğuk Savaştan sonra, yeni süper güçler doğal kaynaklar için çeşitli adımlar atmışlardır. Orta Doğu bölgesi bu nedenle önemini artıran bölge konumundadır. Özellikle geleceğin aktörleri Çin ve Hindistan ile yapılan petrol anlaşmaları nedeniyle de Orta Doğu önem kazanmıştır ama en önemli neden o bölgedeki istikrarsızlığa tahammülün azlığıdır. Türkiye'nin önemi ise bu noktada kendini göstermektedir.

Güvenliğin Tanımı ve Uluslar Arası İlişkiler İçindeki Yeri

Güvenlik üzerine kurulan ilişkilerde sistemin yapısına değinmeden önce güvenlik kavramına ve bunun uluslar arası ilişkiler içindeki yerine bakılmalıdır. Buna göre güvenlik kavramı 'varlığını koruma ve sürdürme' amacı taşıyan her davranış biçiminde karşılaşılan bir olgudur. Güvenlik, öncelikle amaca ilişkin bir anlam taşımaktadır. Varlığı koruma ve sürdürme çerçevesinde amaçlar, aslında bireyin kendisini birden çok özelliği ile tanımlamasında ortaya çıkan duruma benzemektedir. Güvenlik olgusu, tüm toplumsal, ulusal ve uluslar arası kurum, kuruluş, olgu ve olaylarda karşılaşılan bir durumdur. Çünkü güvenlik ile amaç arasında doğrudan bir

ilinti bulunmakta, amaç değıştikçe ya da geliştikçe, iç ve dış tehdit algılamasında artış olmakta ve yeni güvenlik arayışları doğmaktadır. Uluslar arası ilişkilerde de güvenlik, benzer anlamlar taşımaktadır. Uluslar arası sistemde yer alan tüm aktörler, büyüklük ve amaçlarına göre farklı güvenlik anlayışlarına ve arayışlarına sahiptirler. Var olma ve varlığı sürdürme ile doğrudan ilintili olan güvenlik, bunun sağlanması yönünden de strateji kavramına dayanmaktadır. Uygulanan her strateji bir güvenlik anlayışını temsil etmekte ve her güvenlik arayışı da bir 'büyük strateji' içermektedir.¹

Bu tanımla ülkelerin amaçları doğrultusunda yaptıklarını da iyi saptamak gerekir. Aynı zamanda bu tanım ülkelerin amaçlarının yeni güvenlik arayışları için bir belirleyici olduğu göstergesinin yanında, sistemin yapısının da amaçları belirlemede etkili olduğunu söylemek gerekir. Realistlere göre, uluslar arası ilişkilerde sistemin yapısına baktığımızda, sistemin anarşik olduğunu görüyoruz ve düzeni sağlamak için burada merkezi otorite boşluğunun var olmadığını görüyoruz. Soğuk savaş öncesinde çok kutuplu düzende düşmanın kim olduğu bilinmediğinden savaş tehlikesinden korkanlar, kendi güvenliklerini sağlamak için daha da güçleniyorlardı. Soğuk Savaşta ise kendilerine huzurlu ortam yaratmak isteyen ülkelerin girişimiyle uluslar arası örgütler, sivil toplum örgütleri kurulmuştur. Bunlar stratejik planlama yapılırken göz önünde tutulması gereken aktörlerdir.²

Soğuk Savaş Dönemi'nin Güvenlik Algısı

O dönemde iki kutuplu sistemin yaşanıyor olması alternatifleri kısıtlamış ve az seçenekli imkanlar sunmuştur. Ya Amerika Birleşik Devletleri (Batı Bloğu) ya da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(Doğu Bloğu) şemsiyesi altında bulunabilme imkanınız vardır. Eğer bu konuda taraf değilseniz 'bağlantısızlar' gurubu içerisindeyinizdir. Soğuk Savaş dönemi güvenlik algılaması askeri, ekonomik, ideolojik ve siyasal temeller üzerine kurulmuştur. Bu noktadan hareketle özellikle askeri güvenliğin sağlanması noktasında her iki tarafta oluşturulan NATO ve VARŞOVA PAKTI güvenlik kaygılarıyla hareket etmiştir.³ İkinci Dünya Savaşı sonrasında umutla bakılırken kısa bir süre sonra oluşan yeni ortamda barış odaklı kuruluşlar oluşmuştu. Bu kuruluşların biri de Birleşmiş Milletler(BM)'dir. 1945 sonrası yapılan konferansta, savaş sonrası 'barış düzeninin korunması' için uluslar arası bir teşkilat kurulması fikri bütün taraflarca kabul edilmiştir. B.M. Anlaşmasının 1. Maddesi örgütün amaçlarını şöyle saptamaktadır: i) uluslar arası barış ve güvenliği sağlamak ii) uluslararası dostça ilişkiler geliştirmek iii) uluslar arası işbirliğini sağlamak iv) uluslar arası sorunların çözüm bulduğu bir merkez olmak.⁴ Ancak, aslında daha savaş sırasında SSCB ve Batılı ülkeler arasında çıkan görüş ayrılıkları bu umutların gerçekleşemeyeceğinin habercisiydi. Uluslar arası kuruluşların bu çabaları Soğuk Savaşta ve Soğuk Savaş sonrasında da 'güvenlik algısı' için bir sonuç teşkil etmeyecektir.

Soğuk Savaş Sonrası 'Yeni' Ortam

Sovyet Birliği'nin yıkılmasının ardından düzen yeniden tarif edilmeye başlandı. Her savaş sonrası kazanan taraf ve kaybeden taraf olduğundan, Soğuk Savaş'ında mağlup ve galipleri vardı. Bu nedenle, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, kazanan taraf

¹ DEDEOĞLU, Beril, Uluslar Arası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, s.11-12

² Bkz. VIOTTI,Paul R. ,KAUPPI,Mark V. 'International Relations Theory'

³ TSV 2023,Türkiye'nin Stratejik Vizyonu, www.tsv2023.org

⁴ PAZARCI, Hüseyin, Uluslar Arası Hukuk' s.190

ABD için birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Amerika'nın ekonomik olarak dünyada bir güç olduğu mutlaktır. Ancak ekonomisinin güçlü olması bir devleti dünyanın süper gücü yapması için yeterli değildir. Ekonomik gücün yanında dünyanın her köşesine ulaşabileceği bir askeri güce sahip olması gerekmektedir. ABD bu askeri güce sahiptir ve bu kendisini süper güç yapan en önemli nedenlerden biridir. Tabii ekonomik ve askeri gücün yanında ABD, Soğuk Savaş sonrası uluslar arası hukuku yanına alarak bir diğer alanda da etkin olmanın kendine getireceği yararı iyi hesaplamıştır. Uluslar arası hukukun işlevlerini bu yönde geliştirerek adeta güvenlik algısını küreselleştirmiştir. Bunu da 2001 yılında karşılaştığı terör saldırısını gerekçe göstererek yapmıştır. Bu yeni dönemde ABD için yeni global düşman şöyle tarif edilmiştir; Düşman tek bir politik rejim, kişi ya da bölge ve ideoloji değildir. Düşman politik olarak destek gören ve suçsuzlara yönelmiş 'terörizmdir'.⁵

ABD 2001'de uğradığı saldırıyla büyük bir şok geçirmiştir. Kendi cephesinden yükselen görüşlerle, ABD bu ortamı kendi yaratmış hatta tek başına süper güç olabilmek için sistem içerisinde kendini 'yeni düşmanlar' yaratma ihtiyacı içinde bulunduğu vurgulanmıştır. Yaratacağı yeni güvenlik politikasıyla da birçok taraftar toplamak istemiş ve yanında yer almayanları 'başarısız devletler' olarak değerlendirmiştir.⁶ Ama durum her ne olursa olsun ABD'nin Soğuk Savaş sonrası, bu yaşanan atmosferde kendine aşırı güvenli bir politika izlediği görülmektedir. Ulusal güvenliği de şekillendiren bu ortamın artık yeni birde ismi vardır: 'Yeni Dünya Düzeni'.

ABD'nin tek taraflı girişimlerinin etkisinde, dünyanın yeni bir düzene doğru kaydığından söz edilebilir. Küreselleşme çatısı altında oluşan bu gelişimi, büyük atılım yapan Çin ve Hindistan'ın birer güç olarak ortaya çıkmasına ilave olarak AB ve diğer bazı ülkelerin bütünleşme hareketleri de bir ölçüde etkileyebilir.⁷ Soğuk Savaş öncesi uluslar arası duruma baktığımızda ABD kendisine sadece doğu bloğu ve bu blokta yer alan ülkeleri tehdit olarak görmüştür. Bağlantısızlar bu dönemde bir tehdit oluşturmazken, şimdi tam tersi bir durumdan söz edilebilir. Son dönemlerde ideolojik, ekonomik ve nükleer tehditlerin yanı sıra 'enerji' kavramının uluslar arası çıkarlar içinde yer almasıyla, yeni ortaya çıkan güçlerin dikkatini enerji kaynaklarına çekmek istemesi ve bu kaynaklara rahat ulaşabilecekleri bölgelere dikkatlerini yoğunlaştırmasıyla paralel ilerlemiştir.⁸

11 Eylül Sürecinin 'Güvenlik Algısına' Etkisi

ABD 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında NSS02 adında, 17 Eylül 2002'de resmileşen 'Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni hazırlamıştır. Adı geçen stratejide 4 ana başlık oluşturulmuştur: 1-Önleyici Savaş 2-Askeri müdahale ve önceliklik 3-Yeni karşılıklılık 4-Demokrasiyi Yayma. ABD'nin ulusal güvenlik anlayışında, 11 Eylül 2001 sonrası, konvansiyonel ve nükleer tehdidin yanı sıra, kitle imha silahları ve söz konusu silahları kullanan, devlet dışı aktörler yani terör örgütleri, yine ABD'nin bakış açısıyla 'haydut devletler' ya da 'başarısız devletler' öncelikli tehdit haline gelmişlerdir. Öyle ki, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından toplanan NATO Olağanüstü Zirvesi'nde, terör, öncelikli tehdit algılaması kapsamına girmiştir. Yani, ABD, ulusal güvenliğini NATO zemininde, dost ve müttefikleri çerçevesinde

⁵ TSV 2023, A.g.e., s.59-60

⁶ TANSİ, Deniz, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye", Cumhuriyet Strateji Eki, 11-2005

⁷ Orta Doğu ve Balkan İnceleme Vakfı, "Güvenlik ve Türkiye", http://www.obiv.org.tr/DSA/kurguv_2.htm

⁸ HAKKI, Murat M. 'Türkiye,Ortadoğu ve Avrasya'yı neler bekliyor?' s.53

küreselleştirmiştir. 2002'deki Afganistan işgali bu tehdide dayandırılmış, uluslararası kamuoyunda kabul görmüştür. ABD, Eylül 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi kapsamında, uluslararası hukukta yer almayan 'önleyici savaş' kavramını, Afganistan ve Irak işgali dahil, uluslararası pek çok operasyonda ulusal güvenliği açısından meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanmaktadır.⁹

Soğuk Savaşın sona ermesiyle NATO'nun varlığı daha da hissedilmiştir. Bunu da küresel terörizmle mücadele kapsamında, NATO'nun üstleneceği öncülerden anlıyoruz. Bu açıdan da NATO'nun varlığını sürdürmesi zorunludur. 21'inci yüzyılın en önemli tehdidi olan terörle mücadelede kararlı olmak NATO'nun bu yüzyıl için varlığının ve etkinliğinin göstergesi olmaktadır.¹⁰

Amerika için tehdit dışarıdan geldiğinde kendi ulusal güvenliğini bu şekilde korumayı amaçlarken, bu amaç doğrultusunda müdahaleye uğrayanlar için artık ülke güvenliklerinden söz etmek mümkün değildir.

Avrupa'nın Sürece Katılımı

Avrupa'da bu yeni uluslar arası terörizm tehdidine kayıtsız kalmamıştır. 11 Eylül olayından sonra, 21 Eylül'deki olağanüstü Hükümet ve Devlet Başkanları Konseyi, terörizmin tüm türleri ile savaşacağını ve 'terörizme karşı savaşın, her zamankinden daha fazla, Avrupa Birliği'nin öncelikli bir amacı olacağını' ifade etti. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), bu yeni stratejik durumu görmezden gelmedi. 2002 Haziran ayında, 'Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) geliştirilerek Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası operasyonel hale getirildi. Bütün Birlik politikasını kapsayan' koordineli ve disiplinlerarası bir yaklaşım doğrultusunda Birlik'in terörizme karşı savaşa olan katılımının artırılmasına karar verildi.¹¹ AB bu tutumuyla terörizmin ortak düşman olmasını benimsemişken kendine has üslup kullanmaktan çekinmemiştir. Burada ABD'nin Soğuk Savaş sonrası kullandığı stratejiyi incelediğimizde, bu stratejinin bazı Avrupa devletlerinin çıkarlarına da hizmet ettiği görülmektedir. Bu bağlamda kimi Avrupa devletleriyle Amerika müttefiklik konumuna gelmiştir. Bununla birlikte ABD ile Avrupa Birliği'nin bazı alanlarda rekabet içinde oldukları bilinmektedir. Ancak Avrupa Birliği güvenlik stratejisine açıkladığı Barcelona Raporunda 'dünyanın büyük bir bölümünün güvende olmadığı sürece kendisini güvende hissetmeyeceğini' belirtmiştir.¹² Bu yaklaşım küreselleşmenin dünyanın her köşesini birbirine bağladığı ve bu yüzden herhangi bir bölgedeki değişimin diğer bölgelerde etkisini hissettirdiği gerçeğinin sonucudur.

Ortadoğu'nun ABD İçin Önemi ve Türkiye'nin Rolü

ABD Soğuk Savaş sonrası ulusal güvenliğini bu şekilde sağlama yoluna gitmiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nin yıkılması bile oluşan yeni durumu da ABD yakından izlemektedir. Ayrıca Amerika Ortadoğu bölgesine özel önem vermektedir. ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" başta olmak üzere bölgeye yönelik birtakım plan ve projeleri bulunmakta, ABD Ortadoğu'da etkinliğini artırmak istemektedir. Irak'ın işgali de bu etkinlik hevesinin önemli bir parçası olarak yorumlanabilir.

⁹ TANSİ, A.g.e.

¹⁰ SANDIKLI, Atilla, Kenan DAĞCI, 'BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ', Tasam Yayınları, s.206

¹¹ GNESOTTO, Nicole, AB Güvenlik ve Savunma Politikası, Tasam Yayınları, s.48-49

¹² TSV 2023 a.g.e. s.61

Soğuk Savaş öncesi ve sonrasında ABD'nin uluslararası politikasını şekillendiren faktörler konusunda çıkarımda bulunmak mümkündür. Waltz'un realist teoriye kazandırdığı sistemsel bakış açısı, ABD'nin güvenlik yaklaşımlarının nasıl değiştiğine bir sistem dahilinde bakmamıza katkıda bulunmaktadır. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin daha çok askerî güce dayalı bir güvenlik yaklaşımını benimsemesi, uluslararası sistemin o dönemdeki koşulları itibarıyla, sistemsel güç dengesinin temel faktörünün "askerî güç" olduğu tezine bağlanabilir. Ancak özellikle 1973 Petrol Krizi ve 1980'li yıllarda Japonya ve Almanya gibi devletlerin ekonomik olarak güçlenmeleri ve ABD'nin karşısında askerî gücü ile bir denge unsuru olarak yer alan Sovyetler Birliği'nin daha çok ekonomik nedenlere bağlı olarak çökmesi, askerî güce dayanan güvenlik yaklaşımından ekonomik güce dayalı güvenlik yaklaşımına kayılması ile sonuçlanmıştır. Ancak, bu yeni güvenlik yaklaşımında "ekonomi" ile birlikte, ekonominin temel girdilerinden biri olan "enerji" de yer almaktadır.¹³

Zaten Ortadoğu yeterince karışık bir yapıya sahiptir. Bölge üzerinde etkin olmak isteyen güçlerin sayısı çoktur. Bunda bölgedeki 'enerji' kaynaklarının etkisi büyüktür. Stratejist Özcan'a göre, Ortadoğu'nun sahip olduğu petrol, kültürlerin çakışma noktası olması ve jeopolitik geçiş noktasında bulunması, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgeyle yakından ilgilenmesine neden olmaktadır.

Dünya petrolünün yüzde 64'ünün Ortadoğu'da, yüzde 18'inin Hazar bölgesinde yer aldığını ve bölgenin sahip olduğu yüzde 82'lik petrol varlığı ile dikkat çektiğini aktaran Özcan, bu konuda şu yorumu yapmaktadır: "Petrol sadece arabalarda yakıt olarak kullanılmıyor. Yerine göre silah olarak, siyasal sistemlerin güvencesi olarak, kullanılıyor. Uluslararası ilişkilere yön veriyor. Durum böyle olunca ABD'nin bu bölgeye ilgisiz kalması beklenemez. Dünya nüfusu 6.5 milyar, ABD nüfusu 300 milyon olmasına rağmen petrolün yüzde 25'ini ABD kullanıyor. Rakipleri Çin, Hindistan'ın da ihtiyacı artıyor. Dolayısıyla petrol önemini günden güne artıran bir silah haline geliyor..."¹⁴

Ortadoğu'da etkinliğini artırmak isteyen ABD, bölgenin lider ülkesi Türkiye'nin önemini farkındadır. Çünkü Türkiye bölgede ABD için en etkili ve en önemli mütteftir. Ayrıca, önemli ve bağımsız bir stratejik aktördür. Türkiye ve ABD ortak tehdit ve ortak düşmanlarla (terör) karşı karşıyadır.¹⁵

Sonuç olarak; çok kutuplu yeni dünya düzeninde güvenlik kavramının tüm ülkeler için çok önemli bir hale geldiğini görüyoruz. Çok kutupluluk, dünya genelinde ciddi bir belirsizliğe yol açtığı için, güvenliğe olan ihtiyacı da artırmaktadır. Küresel terör başta olmak üzere ülkeleri ciddi anlamda tehdit eden çok önemli unsurlar ortaya çıkmaktadır. Bunlarla nasıl mücadele edileceğinin mutlaka belirlenmesi ve ülkeler arasında işbirliği yapılması gerekecektir. Hegemonya mücadelesinin sürdüğü

¹³ DAĞCI, Kenan, ABD'nin Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm, <http://www.asam.org.tr/temp/temp595.pdf>

¹⁴ ÖZCAN, Nihat Ali, "ABD, çıkış yolu arayan Irak ve PKK Sorunu", <http://haberler.com/stratejist-dr-nihat-ali-ozcan-en-iyimser-haberi/>

¹⁵ CROUCH, Jack D. ,Genel Kurmay Başkanlığı/Ankara, 'Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları',s.62

günümüzde küresel aktörlerin işbirliği yapabilecekleri konusu da şüphelidir. Hiçbir ülkenin kendisini tam anlamıyla güvende hissetmediği günümüzde güvenlikle ilgili nasıl uluslar arası bir işbirliğinin ortaya konulacağı ise merak edilmektedir.

Kaynakça

CROUCH, Jack D., Genel Kurmay Başkanlığı/Ankara, 'Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları'

DEDEOĞLU, Beril, Uluslar Arası Güvenlik ve Strateji, Derin Yayınları, İstanbul, 2003

HAKKI, Murat M. 'Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya'yı neler bekliyor?'

PAZARCI, Hüseyin, 'Uluslar Arası Hukuk' Turhan Kitapevi, Ankara

TSV 2023, Türkiye'nin Stratejik Vizyonu, Taslak Çalışma, TASAM Yayınları

TANSİ, Deniz, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı ve Türkiye", Cumhuriyet Strateji Eki

Orta Doğu ve Balkan İnceleme Vakfı, "Güvenlik ve Türkiye",
http://www.obiv.org.tr/DSA/kurguv_2.htm

SANDIKLI, Atilla, Kenan DAĞCI, 'BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ', TASAM Yayınları, İstanbul

GNESOTTO, Nicole, AB Güvenlik ve Savunma Politikası, TASAM Yayınları, İstanbul

DAĞCI, Kenan, 'ABD'nin Yeni Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm',
<http://www.asam.org.tr/temp/temp595.pdf>

ÖZCAN, Nihat Ali, "ABD, çıkış yolu arayan Irak ve PKK Sorunu",
<http://haberler.com/stratejist-dr-nihat-ali-ozcan-en-iyimser-haberi/>

SANDIKLI, Atilla, 'Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejisi', Rapor No:2,s.17